

Naujai atrastos 1679–1694 m. Livonijos kunigaikštystės pilies teismo knygos Lietuvos valstybės istorijos archyve

Aleksandr Baniusevič

Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Mindaugo g. 8, LT-03107 Vilnius, Lietuva
El. p. aleksandr.baniusevic@archyvai.lt

Anotacija. Šiame straipsnyje, remiantis pirminiais šaltiniais ir istoriografija, nagrinėjama XVII–XVIII a. Livonijos kunigaikštystės teismų veikla, aptariami XVIII–XX a. Livonijos pilies ir žemės teismų archyvo sudėtingi raidos vingiai bei pateikiama naujausia informacija apie Lietuvos valstybės istorijos archyve rastų keturių ankstyviausių 1679–1694 m. Livonijos pilies teismo knygų dokumentų turinį. Šios knygos beveik 100 metų buvo laikomos dingusiomis iš mokslinės visuomenės akiračio. Jų atradimo kaip vertingų istorinių šaltinių reikšmę pagrindžia beveik netyrinėti ir nepublikuoti dokumentai, kurie naujomis spalvomis nušviečia Livonijos ir dabartinės Latvijos Respublikos regiono – Latgalos istoriją.

Esminiai žodžiai: *Livonijos kunigaikštystė, Latgala, pilies teismas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas.*

Abstract. Based on primary sources and historiography, this article examines the activities of the courts of the Duchy of Livonia in the 17th–18th centuries and discusses the complex development of the Livonian Castle and Land Courts' archives. It also presents new findings on the contents of the four earliest documents from the Livonian Castle Court books (1679–1694), preserved in the Lithuanian State Historical Archives. These books were long considered lost to the academic community. Their rediscovery is significant, as these largely unexplored and

unpublished materials shed new light on the history of Livonia and the region of Latgale in present-day Latvia.

Keywords: *Duchy of Livonia, Latgale, Castle Court, Lithuanian State Historical Archives.*

Įvadas

1660 m. pasibaigus nesėkmingam Abiejų Tautų Respublikos (ATR) karui su Švedijos karalyste ir pasirašius Olyvos taikos sutartį, Švedijai atiteko didžioji dalis Livonijos su Rygos miestu. ATR liko tik nedidelė pietrytinė Livonijos dalis – Latgala. Olyvos sutartyje šis kraštas pirmą kartą paminėtas kaip „Lenkijos Livonija“ (lenk. *Inflanty Polskie*)¹. Šis pavadinimas buvo vartojamas norint atskirti ją nuo švedų valdomos Livonijos (dabartinė Estija ir didžioji dalis Latvijos), pavadintos Švedijos Livonija (lenk. *Inflanty Szwedzkie*).

1677 m. seimas priėmė ordinaciją (įstatymą), suteikusį Livonijai kunigaikštystės statusą su vaivadijos valdymo struktūra.² Tai buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir Lenkijos karalystės (Karūnos) bendrai valdomas administracinis-teritorinis vienetas, gyvavęs 1677–1772 m., įkurtas dabartinėje Latvijos teritorijoje, Latgaloje. Jos sostinė buvo Dinaburgas (dabartinis Daugpilis), kuriame rinkdavosi bajorų seimeliai.

Livonijos kunigaikštystę valdė karaliaus paskirtas vaivada, o seime jai atstovavo 3 senatoriai: Livonijos vyskupas, vaivada ir kaštelionas. Teritorija buvo suskirstyta į keturis mažesnius administracinius vienetus – traktus: Dinaburgo, Režicos (Rezeknė), Liucino (Ludza) ir Marienhauzo (Viliaka)³. Livonijos valdymo sistemoje buvo taikomas alternato (lot. *alternus* – kaitalioju) principas. Juo remiantis vietiniais pareigūnais galėjo būti paeiliui skiriami trijų ATR subjektų – LDK, Lenkijos (Karūnos) ir Livonijos bajorai. Seime Livonijai atstovavo 6 deputatai, po du nuo kiekvieno subjekto. Alternato taisyklė Livonijoje veikė ir mokant mokesčius, kurie vienus metus ėjo į Karūnos, o kitus – į LDK išdą.

Livonijos valdantįjį elitą sudarė daugiausia vokiečių kilmės liuteronų tikybos dvarininkai, siekę išlaikyti krašte įtaką ir turėję didelių politinių ambicijų. XVII a. paskutinį ketvirtį jie priėmė katalikų tikėjimą ir greitai polonizavosi. Tai – garsios ir įtakingos Livonijos bajorų šeimos: Tyzenhauzai, Riomeriai, Pliateriai, Borchai, Korfai, Veisenhofai, Manteufeliai, Reitanai, Grotuzai, Denhofai, Hilzenai ir kt.

---

¹ *Volumina Legum*. Petersburg, 1859, t. 4, p. 347.

² *Volumina Legum*. Petersburg, 1860, t. 5, p. 237.

³ *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Wyd. Bogusław Dybaś, Paweł A. Jezierski, przy współpracy Tomasz Wiśniewskiego. Toruń, 2018, p. 18.

XVII a. į Livoniją atvyko daug bajorų iš Lietuvos ir Karūnos, kuriems karalius leno teisėmis dovanojo žemes, skyrė vietinės valdžios ir teismų pareigūnais. Čia reikėtų paminėti Bonislavskius, Šadurskius, Karnickius, Sokolovskius, Kublickius, Vereščinskius ir kt. bajorų šeimas. 1677 m. ordinacijoje buvo įrašyta nuostata, kad atvykę iš LDK ar Karūnos seniūnais paskirti bajorai po pusės metų tarnybos privalo įsigyti žemės valdą „salvis modernis possesibus“.⁴

Šiuo laikotarpiu Livonijoje labai sustiprėjo Katalikų bažnyčios įtaka, nes valdovas teikė jai privilegijas, fundavo katalikiškas parapijas, bažnyčias ir vienuolynus. Ypač aktyviai krašte veikė vienuoliai jėzuitai, tarp vietinių gyventojų vykdę misionierišką veiklą ir kovoję su protestantizmu ir pagonybės apraiškomis.

Straipsnio tikslas – apžvelgti XVIII–XX a. Livonijos kunigaikštystės teismų archyvo sudėtingus likimo vingius bei suteikti informacijos apie Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) rastų keturių 1679–1694 m. Livonijos pilies teismo knygų turinį. Čia bus aptariamas Livonijos pilies teismas ir jo kanceliarija, Livonijos pilies ir žemės aktų knygų likimas, Livonijos pilies teismo aktų knygų atsiradimas LVIA bei jų turinys.

Straipsnis pagrįstas įvairiais pirminiais šaltiniais ir istoriografija, skirta Livonijos kunigaikštystei. Tai jau minėtos LVIA rastos keturios 1679–1694 m. Livonijos pilies teismo knygos, teisės aktai bei latvių ir lenkų istoriografija (žr. žemiau). Svarbu paminėti, kad buvo paskelbtos dvi priesaikos latvių kalba, kurias archyvaras I. Sprogis aptiko trečioje ir ketvirtoje Livonijos pilies teismo knygoje⁵.

Straipsnyje naudojami įprasti analizės, sintezės ir naratyvinis metodai.

Livonijos pilies teismas ir jo kanceliarija

1677 m. Livonijoje ėmė veikti pilies ir žemės teismai. Jų kompetenciją ir funkcijas reglamentavo Trečiasis Lietuvos Statutas⁶. Pilies teismas buvo pirmoji instancija, nagrinėjusi vietos bajorų baudžiamąsias bylas. Jam vadovavo valdovo skiriamas Livonijos ir Dinaburgo seniūnas, kuris parinkdavo pilies teismo narius: paseniūnį, teisėją ir raštininką. Teismas sprendė bylas dėl dvarų užpuolimų, bažnyčių nuniokojimų, išžaginių, apiplėšimų, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, padegimų, burtų arba kerėjimo, bajoro sužeidimo arba nužudymo. Teismo sesijos prasidėdavo kiekvieno mėnesio pirmą dieną ir trukdavo dvi savaites. Rusėniškai jos buvo vadinosimos *рочки*, lotyniškai – *kadencia*. Sprendimai teisme buvo priimami kolegialiai, balsu dauguma.

⁴ *Volumina Legum*. T. 5, p. 237.

⁵ ВОЛЬТЕР, Эдуард. Латышские отрывки. *Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук*, 1907, т. XII, 3/4, p. 169–175.

⁶ ЛАППО, Иван. *Литовский Статут 1588 года*. Kaunas, 1938, т. 2, p. 162–283.

Pilies teismo kanceliarija dirbo kasdien, išskyrus sekmadienius ir šventes. Joje raštininkas priimdavo asmenų skundus, pareiškimus, išduodavo įvairių teisės aktų nuorašus, teikdavo tvirtinti turtinio pobūdžio aktus, surašydavo teismo sprendimus (dekretus), liudininkų apklausas ir kt. Į pilies teismo aktų knygas buvo įrašomi ir valstybinės reikšmės dokumentai (seimo pasiuntinių instrukcijos, seimelių nutarimai, karaliaus universalai, privilegijos ir kt.). Įrašai pilies teismo aktų knygose turėjo tokią pat juridinę galią, kaip ir notarine forma patvirtinti dokumentai.

1677 m. ordinacijoje buvo įrašyta nuostata, įpareigojanti nesutikusius su Livonijos pilies ir žemės teismų sprendimais asmenis teikti apeliacijas ne Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui, bet Lenkijos karalystės asesorių teismui. Apeliacijas galima buvo paduoti tik tais atvejais, jei ieškinio suma viršijo 500 auksinų. Jas svarstant turėjo dalyvauti Lietuvos didysis referendorius arba Lietuvos didysis raštininkas bei trys asesoriai nuo Livonijos, LDK ir Karūnos.⁷ Lenkijos asesorių teismui apeliacijas iš Livonijos priklaušė nagrinėti sausio ir vasario mėnesių ketvirtadieniais ir penktadieniais. Dekretai buvo patvirtinami LDK ir Karūnos antspaudais ir pareigūnų parašais.

Livonijos ordinacijoje buvo įtvirtinta, kad pilies teisme visi procesiniai aktai: skundai, pareiškimai, priesaikos, šaukimai į teismą, liudijimai, įgaliojimai, dekretai surašomi lenkų kalba. Rašymui į teismo knygas ir patvirtinimui skirti raštai (lenk. *akta wieczyste*) – valdovo privilegijos, centrinės valdžios pareigūnų ir įstaigų norminiai aktai, nuosavybės teisių aktai, prekybos sandoriai ir kt. buvo perrašomi pradine akto sudarymo kalba, t. y. lotynų, rusėnų, vokiečių kalbomis. Panašus įstatymas, įtvirtinęs lenkų kalbą LDK teismų raštvedyboje, buvo priimtas tik po 20 metų – 1697-aisiais.⁸

1765 m. ATR seimas priėmė įstatymą, pakoregavusį pilies teismo sudėtį. Nuo šiol Livonijos pilies teismo kolegiją sudarė Dinaburgo seniūnas, jo pavaduotojas paseniūnis, trys pilies teisėjai ir raštininkas.⁹ Kanceliarijoje papildomai buvo įvestas regento etatas ir nustatyta, kad Livonijoje vyks dvi pilies teismo sesijos per metus: rugpjūčio ir gruodžio mėnesiais.

Pilies ir žemės teismų posėdžiai vyko Dinaburgo pilyje, ten pat veikė šių teismų kanceliarijos bei archyvas. Tai buvo ne kryžiuočių ordino tvirtovė, o XVI a. 9-ajame dešimtmetyje karaliaus Stepono Batoro įsaku statytas pastatas, kuriame taip pat įrengtas kalėjimas.

1711 m. pilies teismo teisėjai posėdžiavo Dinaburgo pilies kordegardijos (sargybos) patalpose.¹⁰ Darbotvarkėje buvo svarstoma metinė puskarininkio ir 12 kareivių išlaidų finansinė sąmata. Ši karinė komanda buvo naudojama akcijoms, kai prireikdavo karinės paramos, vykdant teismo sprendimus bei malšinant ginkluotus pasipriešinimus.

⁷ KUNTZE, Edward. *Organizacja Inflant w czasach polskich*. Gdynia, 1939, p. 43.

⁸ *Volumina Legum*. T. 5, p. 418.

⁹ *Urządnicy inflanccy XVI–XVIII wieku*. Opracowali Krszysztof Mikulski i Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, p. 17.

¹⁰ KANECKI, Oskar. *Sąd grodzki Księstwa Inflanckiego w latach 1764–1772*. Prawo i Więż, 2004, Nr. 1, p. 225.

XVIII a. antrosios pusės dokumentuose yra žinių apie blogą Dinaburgo pilies būklę. 1764 m. Livonijos seimelis nustatė, kad pilies ir žemės teismų kanceliarijos neturi tinkamų patalpų aktams saugoti. Tad buvo imtasi konkrečių veiksmų. Nutarta įvesti papildomą vietinę rinkliavą mūrinio archyvo pastato statybai finansuoti, įrišti pilies ir žemės teismų aktus, taip pat piliečių patogumui sudaryti bendrą kanceliarijoje saugomų bylų registrą. Dėl lėšų trūkumo šių planų nepavyko įgyvendinti. Tik 1775 m., Livoniją prijungus prie Rusijos imperijos, buvo prisiminta apie 3 000 rublių depozitą, skirtą archyvui įrengti ir saugomą žemės teismo kanceliarijos kasoje. Tąkart seimelis nusprendė paimti iš kasos 1 000 rublių ir sumokėti už provincijos delegato Antano Ryko kelionę pas Rusijos imperatorienę Kotryną II.¹¹

Tikėtina, kad pilies teismo kanceliarijos raštvedyboje trūko tvarkos, nes ne visi dokumentai buvo tinkamai surūšiuoti ir registruoti, o nesudarytas archyvo dokumentų apyrašas apsunkino reikalingų aktų paiešką. Apie tai liudija 1754 m. Livonijos raikytojo Gotardo Molio bandymai rasti kelis XVII a. pab. ir XVIII a. pr. aktus. 1767 m. jis pakartotinai kreipėsi į kanceliariją, prašydamas surasti jo valdomą turtą patvirtinančius dokumentus.¹² Abiem atvejais dokumentų paieškos buvo nesėkmingos.

Nepaisant pateiktų pavyzdžių, Livonijos pilies teismas ir jo kanceliarija vykdė jiems priskirtas funkcijas. 1771 m. buvo nuspręsta, kad valstybiniai mokesčiai ir rinkliavos bus mokami teismo išdinėje. Su pilies teismo veikla susiję ir neeiliniai įvykiai. 1765 m. teismą kurį laiką buvo apgulę vietinės jėzuitų mokyklos mokiniai, bandę susidoroti su jame besislepiančiu bajoru. Situaciją pavyko suvaldyti tik pasitelkus neabejingus miestiečius. 1771 m. Dinaburgo miestelio gyventojai buvo pakviesti atvykti į pilies teismo kanceliariją atpažinti masinių muštynių aukų kūnus.¹³

Livonijos pilies ir žemės aktų knygų likimas

Livonijos kunigaikštystėje pilies teismas nustojo veikti 1772 m. po pirmojo ATR padalijimo, kai jos teritorija buvo aneksuota Rusijos. 1772 m. spalio 23 d. Rusijos imperijos Senato įsaku Livonijos kunigaikštystė buvo pavadinta Dvinos provincija ir įtraukta į Pskovo gubernijos sudėtį.¹⁴ 1802 m. vasario 27 d. Senato įsaku „buvusios Livonijos apskritys: Dinaburgo, Režicos, Liucino ir Drisos“ buvo prijungtos prie

¹¹ KANECKI, Oskar. Sąd grodzki Księstwa Inflanckiego w latach 1764–1772. *Prawo i Więź*, 2004, Nr. 1, p. 226.

¹² *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Wydali Bogusław Dybaś, Paweł A. Jeziorski, przy współpracy Tomasza Wiśniewskiego. Toruń, 2018, p. 226.

¹³ JEZIORSKI, Paweł. *Dyneburg w ostatnim stolecie istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Toruń, 2014, p. 436.

¹⁴ Полное собрание законов Российской империи. *Собрание первое*, т. 19. Санкт-Петербург, 1830, p. 602.

Vitebsko gubernijos.¹⁵ Livonijos pilies ir žemės teismų dokumentai perėjo Dinaburgo apskrities teismo žinion.

1835 m. Rusijos teisingumo ministerijos nurodymu buvo sudaryta revizijos komisija, turėjusi patikrinti Livonijos pilies ir žemės teismų aktų kiekį, būklę ir autentiškumą. Komisija nustatė, kad Dinaburgo apskrities teismo archyve saugoti Livonijos teismų aktai – tai ryšulėliai neįrištų, be chronologinės tvarkos dokumentų, pagal pažymėtus aktų numerius surūšiuotų į pilies ir žemės teismų aktus. Dokumentų lapai buvo be numeracijos. Komisijos patikrintų aktų skaičiaus nustatyti nepavyko.

Pagal 1835 m. rugsėjo 16 d. įrašą galiniame LVIA saugomos bylos lape žinoma, kad Livonijos pilies ir žemės teismų aktai buvo įrišti, suformuotose knygose dokumentai gavo naujus aktų numerius, lapai sunumeruoti, suvarstyti virvele bei patvirtinti antspaudu ir revizijos komisijos narių parašais.¹⁶

1852 m. balandžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo“.¹⁷ Vitebsko centrinio senųjų aktų archyvo steigimą vykdė ir jo veiklą prižiūrėjo Rusijos vidaus reikalų ministerija. Jame turėjo būti sukaupti visi Vitebsko ir Mogiliovo gubernijų teritorijose veikusių LDK įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m.

Dėl carinės valdininkijos nepaslankumo Vitebsko archyvas pradėjo darbą tik 1862 m. pab. Jo vadovu ir pirmuoju archyvaru buvo paskirtas archeografas mėgėjas Aleksandras Sazonovas, iki tol dirbęs Dinaburgo gimnazijos inspektoriumi. Vitebsko archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirti 1 325 rubliai. Jis įsikūrė XIX a. 4-ajame dešimtmetyje uždarytos Vitebsko Švč. Trejybės katalikų parapijinės bažnyčios patalpose.

1864 m. į Vitebsko archyvą iš Dinaburgo buvo atvežtos Livonijos pilies ir žemės teismų aktų knygos, bylų perdavimo žiniaraštyje pavadintos Dinaburgo apskrities teismo knygomis. 1896 m. archyvą inspektavo Vilniaus centrinio Senųjų aktų archyvo direktorius Ivanas Sprogis. Tuo metu jame buvo saugomos 1 823 įrištos knygos, apimančios apie 300 000 aktų.

1902 m. lapkričio 24 d. carinės vyriausybės priimtu sprendimu Vitebsko centrinį senųjų aktų archyvą buvo nutarta uždaryti, o jo bylas perduoti Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui.¹⁸ Bylų perdavimas truko penkerius metus, iki 1908 m. rugsėjo 20 d. Vilniaus archyvas gavo 1 896 bylas, iš jų 96 knygos ir 2 neįrištos bylos priklausė Livonijos pilies ir žemės teismams.¹⁹

1915 m. Pirmojo pasaulinio karo metu artėjant frontui carinė valdžia nutarė evakuoti Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylas. Į evakuacijos planus pateko ir

¹⁵ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое.* Санкт-Петербург, 1830, т. 27, p. 59.

¹⁶ LVIA, f. 1876 (SA), ap. 1, b. 2.

¹⁷ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое.* Санкт-Петербург, 1830, т. 27, p. 228–230.

¹⁸ MIENICKI, Ryszard. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r.* Wilno, 1923, p. 56.

¹⁹ LVIA, f. 594, ap. 1, b. 688, l. 55–56.

panaikinto Vitebsko archyvo dokumentai. Livonijos pilies ir žemės teismų aktų knygų rinkinys buvo suskaidytas. Seniausios 1677–1700 m. pilies ir žemės teismų bylos nežinoma kryptimi buvo išvežtos į Rusijos gilumą. Tolesnis jų likimas nežinomas. Kadangi visų knygų nespėta išvežti, 1701–1772 m. Livonijos pilies ir žemės teismų bylos liko Vilniuje. Tarpukariu jos priklausė Vilniaus valstybiniam archyvui, kur pergyveno Antrąjį pasaulinį karą.

1947–1950 m., laikantis dokumentų pertinencijos (lot. *pertinentia* – priklausymas) principo, Livonijos pilies ir žemės teismų knygas Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas perdavė Latvijos TSR centriniam valstybiniam istorijos archyvui Rygoje, kurio vadovas buvo žymus latvių istorikas Boleslovas Brežgo, dėjęs nemažai pastangų, kad šios knygos būtų gražintos.

Sovietmečiu Rygos archyve saugomos Livonijos pilies ir žemės teismų bylos buvo mažai tyrinėtos, kadangi 1957 m. mirus B. Brežgo, kuris domėjosi Latgalos istorijos „lenkiškuoju“ tarpiniu, latvių istorikų darbuose vyravo daugiau „švediškojo“ ir „vokiškojo“ istorijos laikotarpių aktų paieška ir tyrinėjimas.

Svarbiu įvykiu Livonijos ir Latgalos šaltinotyrai tapo 1995 m., kuomet lenkų mokslininkas Marijanas Biskupas, pirmą kartą apsilankęs Latvijos valstybės istorijos archyve, fonde Nr. 712, aptiko Livonijos kunigaikštystės pilies ir žemės teismų knygas.²⁰ Šių vertingų istorijos šaltinių radimas paskatino mokslinę bendruomenę juos tyrinėti.

Livonijos kunigaikštystės istorijos, jos valdžios ir teismų institucijų tema per pastaruosius kelis dešimtmečius išleista nemažai mokslinių monografijų ir straipsnių. Ypač gausi šiuo požiūriu lenkų istoriografija. Tai – lenkų istorikų Marijano Biskupo, Kšištofo Mikulskio, Andžejaus Rachubos, Pavelo Jeziorskio, Boguslavo Dybasio, Oskaro Kaneckio moksliniai darbai.

1996 m. B. Dybasis sudarė ir publikavo Livonijos pilies ir žemės teismų knygų apyrašą.²¹ Jame yra apie 80 įvairios apimties bylų. Storiausia turi 500 lapų. Aktų nuorašai ir originalai apima apie keliasdešimt tūkstančių lapų. Tai – testamentai, privačių, bažnyčių ir seniūnijų valdų inventoriai; vaznių liudijimai, nekilnojamojo turto pirkimo ir pardavimo sutartys, karaliaus privilegijos žemei ir suteiktys valstybinėms pareigybėms, prekybos kontraktai ir kt. Seniausias dokumentas 1701 m., vėlyviausias 1775 m., sudarytas jau valdant Rusijos imperijai.

2018 m. B. Dybasis ir P. Jeziorskis išleido mokslinę studiją, nagrinėjančią Livonijos kunigaikštystės bajorijos problemas ATR išnykimo išvakarėse.²² Pagrindiniu šios

²⁰ DYBAŚ, Bogusław. Śladami Gustawa Manteuffla. Archiwum powiatu Piltyńskiego w Rydze. *Miscelanea Historico-Archivistica*, t. XX, Warszawa, 2013, p. 57.

²¹ DYBAŚ, Bogusław. Księgi grodzkie dyneburskie w Łotewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Rydze. *Zapiski Historyczne*, t. 61, 1996, z. 4, p. 111–117.

²² *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Wydali Bogusław Dybaś, Paweł A. Jeziorski, przy współpracy Tomasza Wiśniewskiego. Toruń, 2018.

monografijos šaltiniu tapo Rygos archyve saugomi 1764–1775 m. Livonijos pilies ir žemės teismų dokumentai. Studijoje buvo pateikta išsami teismų dokumentų apžvalga bei publikuoti 157 aktai. Taigi galima tvirtai teigti, kad Rygos archyvui priklausantis XVIII a. Livonijos kunigaikštystės teismų dokumentinis paveldas yra gerai žinomas ir aprašytas.

Livonijos pilies teismo aktų knygos LVIA

Deja, šito teiginio negalima būtų patvirtinti kalbant apie seniausias 1677–1700 m. Livonijos pilies ir žemės teismų bylas, 1915 m. išvežtas į Rusiją. Kiek jų buvo išvežta, iki šiol nežinoma. Žinių apie jas galima rasti trijuose dar XIX a. rusų kalba surašytuose rankraštiniuose apyrašuose, kurie saugomi Latvijos valstybės istorijos archyve.²³ Akivaizdu, kad didžioji dalis jų negrįžtamai prarasta, tačiau kelioms knygoms buvo lemta atgimti. Jų radimą Lietuvos valstybės istorijos archyve galima laikyti tikru detektyvu.

1960 m. kovo 18 d. Baltarusijos TSR centrinio valstybinio istorijos archyvo filialas Gardine perdavė Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istorijos archyvui Vilniuje penkias Ukmergės pilies teismo bylas. Jos buvo su Gardino archyvo antspaudais ir priklausė f. 1277. Bylų perdavimo akte nurodyta, kad keturias bylas būtina restauruoti ir naujai įrišti, kas ir buvo atlikta. Toliau per klaidą ar dėl nepakankamos LVIA darbuotojų kompetencijos, nesigilinant į gautų bylų dokumentų turinį, 4 bylos buvo įrašytos į Ukmergės žemės (f. 79) ir Ukmergės pilies (f. 80) teismų pirmuosius apyrašus. Joms buvo klaidingai suteikti N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogo numeriai, nors bylos, turinčios tokius pat katalogo numerius, jau nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio buvo saugomos Vilniaus universiteto rankraščių skyriuje. Taigi beveik 50 metų šioms byloms buvo lemta tūnoti LVIA saugykloje, paslėptomis nuo mokslo bendruomenės akių.

Padėtis pasikeitė tik 2008–2009 m., kai tvarkant Ukmergės pavieto pilies ir žemės teismų aktų knygas buvo identifikuotos keturios nefondinės bylos, priklausančios Livonijos kunigaikštystės pilies teismui. 2015 m. šio teismo knygos įrašytos į naujai sudarytą f. 1876 (SA) „Senųjų aktų kolekcija“.²⁴

Pilies teismo aktų knygų turinys

Vertinant pilies teismo knygas pagal bylų saugojimo ir apskaitos LVIA kriterijus, nustatyta, kad visų keturių knygų būklė patenkinama. Sovietmečiu jos buvo įrištos,

²³ *Szlachta polsko-inflancka wobec przelomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Wydali Bogusław Dybaś, Paweł A. Jeziorski, przy współpracy Tomasza Wiśniewskiego. Toruń, 2018, p. 25.

²⁴ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 1–4.

visi lapai restauruoti ir pernumeruoti. Dokumentų chronologinės ribos su kelerių metų spragomis apima laikotarpį nuo 1679 iki 1694 m. Bylos neturi vidaus dokumentų registru. Bendra visų knygų apimtis – 1 246 lapai. Straipsnyje knygų apžvalga ir jų dokumentų aprašymas pateikiami laikantis chronologinės tvarkos.

Pirmos ir seniausios Livonijos pilies teismo tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų dokumentų chronologinės ribos – nuo 1679 m. sausio 5 d. iki 1680 m. gruodžio 14 d. Įrašai knygoje prasideda nuo 1680 m. Ją sudaro 226 aktai. Procesiniai dokumentai surašyti lenkų, o įvairių aktų patvirtinimai – lotynų ir rusėnų kalbomis.

Pirmos sudėties pilies teisumą sudarė Livonijos ir Dinaburgo seniūnas karališkasis pulkininkas Jonas Andrius Pliateris, paseniūnis Danielius Gotardas Pliateris, teisėjas Vilhelmas Fridrichas Bucholcas ir raštininkas Stanislovas Sluckis.²⁵ Dokumentai liudija, kad spręsti bylas dažniau teko paseniūniui.

Svarbiausi pirmos knygos raštai – tai karaliaus Jono III Sobieskio privilegijos ir įvairių aktų konfirmacijos. Čia vertėtų paminėti valdovo privilegiją žemės teismo regentui Jeronimui Jamontui, suteikianti jam Livonijos taurininko pareigas,²⁶ taip pat universalai dėl seimelių Livonijoje šaukimo ir instrukcijos jų dalyviams; Ukmergės pavieto žemininko Martyno Giedraičio ir Polocko vaivadijos bajoro 1597 m. Ignoto Jakovickio testamentų aktikacijos, skolos raštai, kvitaciniai užrašai.

Knygoje yra nemažai procesinių aktų: asmenų skundų, pareiškimų; vaznių (teismo antstolių) liudijimų. Livonijos pilies teismo aktuose vazniai vadinami lenkiškai – *jenerał*. Aktuose minimi penki vazniai: Jurgis Langiušas, Jokūbas Domanievskis, Kristupas Romanovskis, Laurynas Vasilevskis, Kazimieras Jablonskis.²⁷ Vazniai išvežiodavo teismo šaukimus, suteikdavo teisę bylą laimėjusiam asmeniui disponuoti turtu (intromisijos), prižiūrėdavo tvarką teisme, prisaikdindavo besibylinėjančius, apžiūrėdavo nusikaltimo vietą, nustatydavo padarytos žalos ir žaizdų dydį ir kt.

Procesinius veiksmus vaznys atlikdavo kartu su dviem kviestiniais bajorais, kurie patvirtindavo veiksmų teisėtumą ir paremdavo jo parodymus teisme, pasirašydavo ir antspauduodavo savo antspaudais vaznio išduodamus raštus. Kitus svarbius procesinius aktus sudaro pilies teismo dekretai, apeliacija Lenkijos asesorių teismui, kelios LDK asesorių teismo skirtos banicijos.

Verti dėmesio dokumentai, susiję su Dinaburge veikusia muitine. Per miestą ėjo svarbūs prekybos keliai. Dauguvos upe laivais į Rygą ir Karaliaučių buvo tiekiami grūdai, linai, kanapės, maisto produktai, sieliais plukdoma mediena. Byloje įrašyta keletas prekeivių skundų, nepatenkintų muitinės darbu.

Valstybės kadrų politiką atspindi karaliaus Jono III 1689-10-14 (?) privilegija Vilniaus pirkliui Hiršui Izraievičiui, patvirtinanti jo teisę užimti Dinaburgo muitinės

²⁵ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 3.

²⁶ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 3, l. 17–17v.

²⁷ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 1–4.

raštininko pareigas. Akte nurodytas pareigų šiam asmeniui suteikimo motyvas – „už suteiktas paslaugas valstybės išdui“.²⁸ Tuo metu tai buvo įprasta praktika, kai valdovo ar aukštų pareigūnų kreditoriai (dažnai žydai) būdavo skiriami į valstybines pareigas. Taip jie susigrąžindavo skolas ir dar galėdavo papildomai užsidirbti.

Panašaus turinio yra 1680-06-17 LDK dvaro pažiadininkio Benedikto Povilo Sapiegos universalas dėl Eliašo Teodorovičiaus skyrimo Dinaburgo muitinės raštininku. Ši aktą lydi Sapiegos rekomendacinis laiškas atstatydintam iš pareigų raštininkui Mykolui Burhadovičiui, kuriame nurodoma E. Teodorovičių deramai priimti ir ilgai nedelsiant perduoti jam muitų apskaitos knygas bei kanceliarijos reikalus.²⁹

Tyrinėjant valdininkų struktūrą informatyvi instrukcija Livonijos seimelio dalyviams, kurią pasirašė 36 vietinio elito atstovai: dignitoriai, karo ir išdo pareigūnai, pilies ir žemės teismų teisėjai.³⁰ Taip pat byloje yra universalas apie 1679 m. Gardino reliaciniame seime išrinktus šešis Livonijos Išdo tribunolo teisėjus, sprendusius su mokesčiais susijusias bylas.³¹

Antros pilies teismo knygos dokumentai apima laikotarpį nuo 1685 m. sausio 1 d. iki 1691 m. gruodžio 29 d. Ją sudaro 229 aktai. Tuo metu pilies teismo teisėjų kolegiją sudarė Dinaburgo seniūnas Jonas Andrius Pliateris, paseniūnis Danielius Gotardas Pliateris ir vėliau jį pakeitęs Gedeonas Bonislavskis, pilies teisėjas Jurgis Blumbergas, raštininkai Melchioras Felkerzamas ir jį pakeitęs Jurgis Šostakovskis.³² Dokumentuose minimi ir žemės teismo pareigūnai, kuriuos, skirtingai nuo pilies teisėjų, bajorai rinkdavo seimelyje. Tai – žemės teismo teisėjas Gedeonas Borchas, vėliau – Volteris Stanislovas Zyberkas, pateisėjis Aleksandras Sokolovskis, raštininkas Danielius Gotardas Pliateris.

Antroje knygoje surašyti šie raštai: valdovų privilegijos, konfirmacijos, universalai, teismo sprendimai, skundai, pareiškimai, Livonijos pareigūnų brolių Sokolovskių turto pasidalijimo sutartis, turto įkeitimo, skolų ir laidavimo raštai, intromisijos, įvairūs vaznių liudijimai, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo skelbtų banicijų aktikacijos, 1690–1691 m. kovo, birželio ir spalio mėn. pilies teismo sesijų registrai ir kt. Iš įdomesnių dokumentų – vokiečių kalba surašyti: 1685 m. kapitono Jono iš Manteufelių Sėjaus prekybinis kontraktas ir 1559 m. Livonijos ordino magistro privilegijos nuorašas, taip pat rotmistro Kazimiero Horbačevskio totorių raitelių vėliavos išlaidų žiniaraštis.³³

Trečios pilies teismo aktų knygos chronologinės ribos – nuo 1688 m. vasario 3 d. iki 1690 m. gruodžio 29 d. Knygoje skelbiama 311 įrašų. Iš svarbesnių dokumentų minėtini Livonijos seniūnijų ir dvarininkų valdų valstiečių kiemų skaičiaus patvirtinimai (lenk. *abiurata dymow*). Nuo deklaruotų kiemų skaičiaus buvo mokamas vienas

²⁸ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 3, l. 141–142v.

²⁹ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 3, l. 62–63v.

³⁰ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 3, l. 134–139v.

³¹ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 3, l. 240v.

³² LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 2, l. 78–79v.

³³ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 2, l. 12–12v, 162–162v, 146–147v.

iš svarbių išdo mokesčių – padūmės mokestis. Teismo pareigūnas, pateikdamas savo valdų kiemų skaičių, turėjo nusišalinti nuo šio juridinio akto sudarymo ir patvirtinimo. Tokiais atvejais jį pakeisdavo kitas davęs priesaiką pareigūnas.

Tokiais atvejais 1690 m. paseniūnio Gedeono Bonislavskio vietą teisme užėmė Livonijos pataurininkis Vladislovas Bonislavskis, o žemės teismo raštininką Jurgį Šostakovskį pavadavo pilies teismo raštininkas Mykolas Šadurskis ir netgi teisėjų cechui nepriklausantys Černigovo stalininkas Reinholdas Andrius Grotuzas ir Livonijos sargybinis Jokūbas Korfas.

Kitą šios knygos dokumentų dalį sudaro nuosavybės teisių patvirtinimo aktai, testamentai, dovanojimo ir skolų raštai, turto padalijimo sutartys, kvitaciniai užrašai, priesaikų aktai, 1688 m. karaliaus Jono III universalas dėl elekcinio seimelio šaukimo, pilies teismo dekretai, LDK asesorių teismo skelbtų banicijų aktikacijos, skundai, pareiškimai, vaznių liudijimai apie šaukimą į teismą, atliktą intromisiją, dekreto įteikimą, nusikaltimo vietas, nukentėjusiųjų žaizdų apžiūrą ir patirtų nuostolių įvertinimą.

Trečioje pilies teismo knygoje įrašytos net 6 testamentų aktikacijos. Testatoriai – Varšuvos seniūnas Jonas Gžibovskis, Lenčicos pataurininkis Piotras Legenza, Liucino seniūnas Povilas Žukotinskis, Livonijos žemininkai Tomašas Dombrovskis, Kristina iš Kierštofų Bonislavska, Kristupas Obryckis.³⁴ Jono Gžibovskio testamento tekstas parašytas XIX a. pr. būdinga rašysena, todėl kyla abejonių dėl jo autentiškumo.

Atskirai dėl unikalumo reikėtų aptarti 1907 m. žymaus latvių filologo ir etnologo Eduardo Volterio publikacijoje paskelbtas dvi priesaikas latvių kalba, kurias I. Sprogis aptiko trečioje ir ketvirtoje Livonijos pilies teismo knygoje bei publikavo ir išvertė į rusų kalbą³⁵.

Pirmąjį dokumentą sudaro 1688 m. spalio 30 d. penkių latvių valstiečių duota priesaika gimtąja kalba (aktikuota 1688-11-25) byloje tarp kapitono Jono iš Mantefelių Sėjaus ir Livonijos išdininko Jokūbo Šadurskio.³⁶ Bylos esmė – ginčas dėl dalies Dūkštigalos dvaro žemių Latgaloje. Bylos ieškovas – Sėjus, atsakovas – Šadurskis. Pirmajame šio akto lape išlikęs I. Sprogio įrašas raudonu pieštuku „*присяга на латышском яз.*“ 1688 m. gruodžio 30 d. kompromisinio teismo dekretu ginčas buvo išspręstas taikos sutartimi, Šadurskiui pripažinus Sėjaus pretenzijas³⁷. Tačiau šia byla nesutarimai tarp kaimynų nesibaigė.

Antrasis dokumentas – 1692 m. vasario 11 d. septynių Sėjaus latvių valstiečių duoti parodymai byloje, kurioje Šadurskio valdinys Juris Baltinis kaltinamas prigirdęs Sėjaus valstietį Kristupą Židinių užkerētu alumi ir pasinaudojęs tuo pavogęs iš

³⁴ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 1, l. 193–193v, 221–224v, 245–246v, 251–252v, 261–264v, 284–284v.

³⁵ ВОЛЬТЕР, Эдуард. Латышские отрывки. *Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук*, 1907, t. XII, 3/4, p. 169–175.

³⁶ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 1, l. 391–391v.

³⁷ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 1, l. 400–403v.

Dūkštigalos dvaro bėrą žirgą.³⁸ Vėliau nuo išgerto alaus Kristupas Židinis dar dvejus metus sunkiai sirgęs, tačiau Dievo valia pasveikęs. Valstiečiai paliudijo, kad Juris Baltinis yra burtininkas ir arkliavagis. I. Sprogis, kuriam latvių kalba buvo gimtoji, detaliam išnagrinėjus dokumentą nustatė, kad priesaika kalbine forma būdinga latgalių tarmei. Jo nuomone, priesaiką surašęs raštininkas šios kalbos nemokėjęs, nes ji sudaryta pagal iš anksto paruoštą kalbinę formulę. Vėliau abi 1688 m. ir 1692 m. latgalių priesaikas du kartus, 1936 ir 1943 m., skelbė Boleslovas Brežgo.

Ketvirtos pilies teismo aktų knygos dokumentai apima laikotarpį nuo 1692 m. sausio 4 d. iki 1694 gruodžio 26 d. Ją sudaro 158 aktai. Knygoje įrašyti testamentai, nekilnojamojo turto pirkimo ir pardavimo bei vedybų sutarties patvirtinimai, skolos raštai, kvitaciniai užrašai, liudininkų tardymų protokolai, priesaikų aktai, patirtų nuostolių surašymai, karaliaus privilegijų ir fundacijų patvirtinimai, instrukcijos Livonijos pasiuntiniams į 1694 m. Varšuvos seimą, dekretai, LDK asesorių teismo skelbtų banicijų aktikacijos, skundai, pareiškimai, įvairūs vaznių liudijimai, 1692 m. pilies teismo vasario mėn. sesijos bylų registras ir kt. Taip pat knygoje yra dokumentų, liudijančių, kad Livonijos pilies teismo pavedimus vykdė ir kaimyninių Ukmergės ir Breslaujos pavietų vazniai, pavyzdžiui, Aleksandras Asoka ir Stanislovas Prusevičius.³⁹

Iš svarbesnių knygos aktų verta paminėti 1692 m. Jono Zahorskio, 1694 m. Ukmergės žemininkų Stanislovo Trano Tranavičiaus (lenk. k. Tron Tronowicz) ir Gertūdos iš Jelsų, Samuelio žmonos, Giedraitienės testamentus.⁴⁰ Šeimos dramą atspindi Stanislovo Tranavičiaus testamentas, kuriame jis žmonai Onai iš Gintautų Tranienei dovanuoja 100 kapų lietuviškų grašių bei iki gyvos galvos užrašo Duburių–Krupeliškių dvarą Ukmergės paviete, o jai mirus, savo sūnui Vladislovui, „jei Dievo valia leis jam sugrįžti iš turkų nelaisvės“. Sūnui negrįžus, paveldėtas turtas lygiomis dalimis turėjo pereiti žentui Andriui Malickiui ir Tranavičiaus vaikaičiams.⁴¹

Didžiausios apimties dokumentą ketvirtoje teismo knygoje sudaro 1694 m. Režicos seniūnijos nuostolių, patirtų dėl LDK taurininko Tarlos šarvuotos raitelių vėliavos smurto renkant hibernos mokestį, įvertinimo žiniaraštis.⁴²

Kiti verti paminėjimo aktai: 1692 m. liudininkų tardymų protokolai byloje dėl Umulmuižos palivarko sudeginimo ir jo valdinių išvaymo tarp Stanislovo Osendovskio ir Minsko taurininko Aleksandro Sielickio; 1694 m. karaliaus teismo sprendimas, skelbiantis baniciją Jonui Bžezinskiui, kurį LDK mažosios kanceliarijos antspaudu ir savo parašu patvirtino Lietuvos pakancleris Karolis Stanislovas Radvila.⁴³

Knygoje taip pat yra dokumentas, nagrinėjantis kariškių bylą. Tai – Dinaburgo tvirtovės komendanto kapitono Baltazaro fon Šyryno skundas Livonijos pilies

³⁸ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 4, l. 33–33v.

³⁹ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 4, l. 127–127v.

⁴⁰ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 4, l. 57–58v, 77–79v, 174–175v.

⁴¹ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 4, l. 77–79v.

⁴² LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 4, l. 178–206v.

⁴³ LVIA, f. 1876, ap. 1, b. 4, l. 225–226v.

teismui, kuriame jis kaltino vėliavininką Joną Kristupą Molerį ir jo pagalbininką Melderį puskarininkio Lorenzo užpuolimu ir sunkiu sužeidimu.

Išvados

Livonijos pilies teismas savo praktikoje iš esmės prisilaikė 1677 m. ordinacijoje nustatyto reglamento ir bylas nagrinėjo remdamasis Lietuvos Statuto straipsniais bei ATR Seimo priimtomis konstitucijomis (įstatymais). Tačiau kartais pasitaikydavo tam tikrų išimčių, neatitinkančių tuo metu galiojusių norminių aktų. Tokiomis išimtimis galima laikyti LDK asesorių teismo banicijas, skiriamas asmenims, pasipriešinusiems Livonijos pilies ir žemės teismų dekretams. Banicijas LDK kanceliarijoje valdovo vardu skelbė ir savo parašu bei kanceliarijos antspaudu tvirtino Lietuvos didysis kancleris arba pakancleris.

Beveik po 100 metų užmaršties Livonijos pilies knygos sugrįžta į mokslinę apyvertą, kadangi, išskyrus paminėtas dvi latgalių priesaikas, kitų šių knygų dokumentų nebuvo publikuota.

Atgauta svarbi istorinių šaltinių bazė, padėsianti tyrinėjant ATR teismų ir parlamentarizmo istoriją, atspindinti svarbius Livonijos ir Latgalos politinio, socialinio-ekonominio ir kultūrinio gyvenimo bruožus, turinti neabejotinos reikšmės latgalių kalbotyrai.

Šaltiniai

Rankraščiai

1. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Senųjų aktų kolekcija (SA)*, f. 1876, ap. 1, b.1–4.
2. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilniaus centrinio senųjų aktų knygų archyvo kanceliarija*, f. 594, ap. 1, b. 688.

Publikacijos

1. *Volumina Legum*. Petersburg, 1859, t. 4; 1860, t. 5.
2. ВОЛЬТЕР, Эдуард. Латышские отрывки. *Известия отделения русского языка и словесности императорской академии наук*, 1907, t. XII, 3/4.
3. ЛАППО, Иван. *Литовский Статут 1588 года*. Kaunas, 1938, t. 2.
4. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание первое. Санкт-Петербург, 1830, t. 19; 1853, t. 27.

Literatūra

1. DYBAŚ, Bogusław. Księgi grodzkie dyneburskie w Łotewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Rydze. *Zapiski Historyczne*, t. 61, 1996, z. 4.
2. DYBAŚ, Bogusław. Śladami Gustawa Manteuffla. Archiwum powiatu Piltyńskiego w Rydze. *Miscelanea Historico-Archivistica*, t. XX, Warszawa, 2013.
3. JEZIORSKI, Paweł. *Dyneburg w ostatnim stuleciu istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Toruń, 2014.
4. KANECKI, Oskar. Sąd grodzki Księstwa Inflanckiego w latach 1764–1772. *Prawo i Więż*, Nr. 1, 2004.
5. KUNTZE, Edward. *Organizacja Inflant w czasach polskich*. Gdynia, 1939.
6. MIENICKI, Ryszard. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r.* Wilno, 1923.
7. *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Wyd. Bogusław Dybaś, Paweł A. Jeziorski. Toruń, 2018.
8. *Urzednicy inflanccy XVI–XVIII wieku*. Wyd. Krzysztof Mikulski i Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994.

Newly Discovered Court Records of the Duchy of Livonia (1679–1694) in the Lithuanian State Historical Archives

Aleksandr Baniusevič

Lithuanian State Historical Archives, Mindaugo str. 8, LT-03107 Vilnius, Lithuania
E-mail: aleksandr.baniusevic@archyvai.lt

Summary

Based on primary sources and historiography, this article examines the activities of the courts of the Duchy of Livonia in the seventeenth and eighteenth centuries, discusses the development of the archives of the Livonian Castle and Land Courts in the eighteenth to twentieth centuries, and describes the contents of the four earliest documents from the Livonian Castle Court books (1679–1694), preserved in the Lithuanian State Historical Archives. These books were considered lost to the academic community for nearly one hundred years. Their rediscovery in the Lithuanian State Historical Archives may be regarded as a remarkable scholarly finding.

In its practice, the Livonian Castle Court largely adhered to the regulations established in the 1677 ordinance and adjudicated cases on the basis of the articles of the Third Statute of Lithuania of 1588 and the constitutions (laws) adopted by the Polish–Lithuanian Commonwealth.

However, certain exceptions that did not comply with the normative acts in force at the time occasionally occurred. Such exceptions include banishments issued by the Court of Assessors of the Grand Duchy of Lithuania against individuals who resisted the decrees of the Livonian Castle and Land Courts. These banishments were proclaimed in the chancellery of the Grand Duchy of Lithuania in the name of the ruler and were confirmed by the signature and seal of the chancellery, affixed by the Grand Chancellor or Vice-Chancellor of Lithuania.

In the Duchy of Livonia, the Castle Court ceased to operate in 1772 following the First Partition of the Polish–Lithuanian Commonwealth, when its territory was annexed by the Russian Empire. In 1864, the records of the Livonian Castle and Land Courts were transferred from Dinaburg to the Vitebsk Archives. In 1902, the archive was closed, and its files were transferred to the Central Archive of Historical Records in Vilnius. In 1915, its collections were evacuated, resulting in the dispersal of the records of the Livonian Castle and Land Courts. The oldest court files (1677–1700) were transported to an unknown location deep within the Russian Empire, while those from 1701–1772 remained in Vilnius. During the interwar period, they were held in the Vilnius State Archives, where they survived the Second World War.

In 1960, the Hrodna branch of the Central State Historical Archives of the Byelorussian Soviet Socialist Republic transferred five Ukmergė Castle Court case files to the Central State Historical Archives of the Lithuanian Soviet Socialist Republic in Vilnius. These files bore the seals of the Hrodna Archive (fond 1277). The transfer document indicated that four of the files required restoration and rebinding, which was subsequently carried out. However, either by mistake or due to a lack of expertise on the part of the archival staff, and without examining the contents of the received documents, four case files were entered into the initial inventories of the Ukmergė Land Court (fond 79) and the Ukmergė Castle Court (fond 80). They were erroneously assigned numbers from Nikita Gorbachevsky's Catalog of Old Acts.

During the cataloguing of the court records of the Ukmergė Castle and Land Courts in 2008–2009, four previously uncatalogued case files dating from 1679–1694 were identified; these belonged to the former Castle Court of the Duchy of Livonia. These materials constitute an important and valuable historical source for research on the history of the courts and parliamentary institutions of the Polish–Lithuanian Commonwealth. They reflect significant aspects of the political, socio-economic, and cultural life of Livonia and Latgale and are of considerable importance for Latvian linguistics. In 1907, only two oaths in the Latvian language were published; these had been discovered by the archivist Ivans Sprogis in the third and fourth volumes of the Livonian Castle Court records.

Gauta / Received 2026 03 09
Priimta / Accepted 2026 03 25